

CONTENTS

CHAPTER 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Liybov Yurchenko, Liudmyla Hontarenko Social and environmental education in the family as the beginning of forming the principles of environmental competence of the modern personality.....	7
Svitlana Kalaur, Halyna Dida Methodological principles of using information and communication technologies in the educational process.....	17
Anatolii Pavlenko, Dmytro Leoshchenko Scientific education and representation of the scale of sizes of the material world objects.....	27
Hanna Chaus, Yevheniia Kocherha, Olena Romanets The improvement of teachers' information-digital competence in the field of natural sciences education as the basis of quality distance learning.....	37

CHAPETR 2. VOCATIONAL EDUCATION

Liubomyra Iliichuk Criteria and indicators for evaluating the quality of professional training of future specialists.....	47
Liliia Nichuhovska, Liudmyla Nikolenko Theoretical and methodological foundations for the development of professional mobility of future special education teachers in the context of competence approach.....	60
Svilana Podplota Peer-tutoring as a new paradigm for the development of students competences of the XXI century.....	70
Yaroslava Sikora Foreign experience of professional training of information technology specialists.....	79
Tetyana Sobchenko Use of digital services and tools in the process of professional training of future music teachers.....	93
Olha Stashuk, Nataliia Rukolianska, Yuliia Korotkova Measuring legal competence of higher education students in the specialty 231 Social work.....	101
Anna Tymchenko, Anastasiia Litvinova Changing the paradigm of blended learning in the system of classical education in conditions of the active use of LMS Moodle and Google Classroom.....	115
Viktoriia Khudaverdiieva Internationalization of higher education: international vectors of university development strategy.....	130

CHAPTER 3. SPECIAL EDUCATION

Ganna Naydonova, Taisia Zatsepina Influence of personal identity of adolescents with disorders of locomotive system functions on their complex integration into society.....	147
Tetiana Saienko Influence of the features of mental development dysontogenesis on the formation of educational behavior of schoolchildren with autistic spectrum disorders.....	158
Svitlana Fedorenko, Viktoriia Pohrebniak Communicative competence as a condition for social adaptation of children with speech disorders.....	168

CHAPTER 4. SOCIAL WORK

Halyna Leshchuk Nonviolent communication as a mechanism of effective interpersonal interaction in socionomic professions.....	176
Anna Shtefan Development of tolerance of newly arrived employees of social service bodies on the basis of managerialism.....	182
Nataliia Levchenko Educational component in training of doctors of philosophy in social work.....	193

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА CHAPTER 1. GENERAL PEDAGOGY

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-1>

УДК: 37.01:37.06:316.36

Любов Іванівна Юрченко
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4957-338X>
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національний університет цивільного захисту України
м. Харків, Україна
7733153@ukr.net

Людмила Олександрівна Гонтаренко
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-69935494>
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національний університет цивільного захисту України
м. Харків, Україна
lgontarenko910@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї ЯК ПОЧАТОК ФОРМУВАННЯ ЗАСАД ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У науково-методичній статті проаналізовано основні фактори соціально-екологічного виховання сучасної особистості та закономірності їхнього впливу на формування засад екологічної особистості та намічено шляхи її вдосконалення. Новизна роботи полягає в дослідженні специфічного феномену екологічного виховання не відокремлено, а в загальній системі виховного процесу з екстраполяцією на майбутню екологічну компетентність особистості.

Екологічна освіта, екологічне виховання і екологічна діяльність сучасної особистості осмислені в статті через призму засобів формування екологічної компетентності. Серед них провідними є екологічне виховання та формування екологічного мислення в підростаючого покоління. І те, і друге зароджується в сім'ї, розвивається в школі, разом з екологічною освітою у вищому навчальному закладі формує засади екологічної компетентності, вкрай необхідної майбутньому фахівцю.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна свідомість, екологічний світогляд, екологічна освіта, екологічна компетентність, культура.

Вступ. Екологічні проблеми, що особливо загострились за умов воєнної інтервенції РФ на територію України та варварських руйнувань усіх сфер навколишнього середовища, викликають величезну стурбованість і тривогу. Приклади крайнього екологічного невігластва бачимо в усіх сферах діяльності людини в різних частинах світу, хоча, як правило,

серйозна шкода природному середовищу завдається не навмисно, а через незнання. Нехтування, здавалося, б незначним фактом, незначний прорахунок досить часто призводять до наслідків, які цілком перекреслюють запланований народногосподарський ефект і завдають фізичної й матеріальної шкоди людям, а іноді й економіці цілого регіону. Часом

до цього призводять навіть нібито вдалі інженерні рішення, проте реалізовані без урахування основних екологічних вимог. У таких умовах цілком неприпустимими стають некомпетентність, недалекоглядність і егоїстичність осіб, які приймають рішення, дають остаточне «добро» великим природоперетворюючим проектам. Саме через таке екологічне невігластво ми сьогодні маємо проблеми великих і малих річок, морів; виснаження інтенсивними агротехнологіями родючих земель, загазованість міст, кислотні дощі, витопані заповідні зони, зникаючі види флори і фауни та ін. І таке відбувається повсюдно: у містах і селах усіх країн і континентів. Усе людство в цілому, а не якась група людей, спільнота, регіон дає підстави говорити про його низький рівень екологічної культури.

Екологічне виховання стає необхідною складовою психолого-педагогічного процесу з метою впливу на сучасну людину для формування належного рівня екологічної свідомості, що в систематизованому вигляді відображає різноманітні сторони єдності світу, закономірності діалектичної єдності суспільства та природи, певних знань та практичних навичок раціонального природокористування (Стрельников, 2022). Випереджувальне відображення стає принципом та специфікою такого виду виховання. Постійна оцінка можливих наслідків втручання в природу як безпосередніх, так і майбутніх має відбуватися у свідомості людини. Саме екологічне виховання підростаючого покоління покликане допомогти людині усвідомити причини можливих екологічних змін, підказати шляхи їхнього попередження, бо вся філософія виживання людства спонукає будувати освітньо-розвитковий процес з урахуванням зростаючої загрози для довкілля (Смовженко, Скринник, 2015). Все це і буде надійною гарантією розумного господарювання та збереження нашого життя в усій його красі і гармонії.

Значення екологічного виховання, необхідність глибоких екологічних знань, тісно

пов'язаних із моральною відповідальністю за долю природи, підкреслювались на багатьох українських, міжнародних і регіональних форумах (*Концептуальні засади*, 2002), відображені в нормативно-правових та регулюючих документах (*Програма дій*, 2000), проаналізовані в численних наукових розвідках з екологічної психології (Львовичкіна, 2004), охорони навколишнього середовища (Олійник (ред.), 2006), екологічної безпеки (Юрченко, 2008) та екологічної педагогіки (Федоренко, Тимочко, Ткач (2005); Тридід, Світлична (2013) та інші). Хоча в педагогічній літературі й зазначається певна специфіка як екологічного виховання, так і екологічної освіти (перше звернене переважно до емоційно-чуттєвого світу особистості й сприяє формуванню в неї світовідчуття, а друга пов'язана з навчальним процесом і впливом на сферу раціонального мислення, що є основою формування світоглядних поглядів, принципів, позицій) – сьогодні вони розглядаються як єдине ціле, що, як нам здається, у методологічному плані не зовсім правильно, бо феномен виховання не зводиться до освіти і за своїм змістом набагато складніший. Усі види виховання є єдиним комплексним процесом. Екологічний аспект виховання пов'язаний із рештою такою кількістю зв'язків, як жодний інший. Тому екологічне виховання потрібно осмислювати комплексно, а не, так би мовити, в «чистому вигляді», тобто як ще одну цілком відокремлену форму виховання поряд з іншими.

Феномен екологічного виховання детермінований безліччю процесів і факторів, тісно пов'язаних між собою, що робить надзвичайно складним процес раціонального впливу на нього. Наші попередні наукові розвідки свідчать, що сьогодні поряд з недостатньою екологічною обізнаністю громадян спостерігається недостатній рівень, а іноді й повна відсутність елементарної екологічної свідомості дорослої особистості (Юрченко, 2008). Ми вбачаємо **проблему** в недостатньо актуалізованій цінності якісного екологічного виховання саме в умовах первинної соціалізації сучасної особистості в

сім'ї. Стає зрозумілим, що починати екологічне виховання потрібно в сім'ї, адже саме вона стає тим першим соціальним інститутом, у якому дитина засвоює екологічну етику як суспільно-моральну систему, норми і правила екологічно толерантної поведінки, навчається узгоджувати запити і потреби з можливостями. Сімейні екологічно ціннісні переконання в комплексі з господарським вихованням слугують гарним фундаментом формування екологічної компетентності особистості.

Задля відродження соціально-екологічної відповідальності недостатньо запровадити нове мислення і відродити відчуття відповідальності (Маєр-Абіх, 2004), мають відбутися зміни у сферах відчуття, сприйняття, мислення і діяльності. Так, у 5–6-літньому віці формується сутнісна структура особистості, складаються уявлення про довкілля, чим фактично визначається стиль подальшого життя (Столяренко, 2012). У ході розвитку особистості в 11–12-річному віці відбувається ще один серйозний стрибок, коли в людини виробляється єдина психічна система пристосувальної активності. У цей час вона починає жити у світі необхідності та розуміти, на фоні яких соціальних вимог повинна оцінюватись моральність поведінки і які закономірності дійсності визначають виникнення можливих і необхідних явищ (Кон, 1988). Розвиток дитини 14–18 років насичений внутрішньою спонукальною потребою в самовираженні, віднайденні власної позиції в ставленні до відомих їй явищ. Все це дає підстави вважати, що певна частина феномену екологічного виховання, а саме своєрідність та особливості такого виховання в сім'ї, залишається поза увагою дослідників, що слугувало передумовою постановки нами мети роботи.

Мета роботи: актуалізація сімейного екологічного виховання як основи формування екологічної компетентності сучасної особистості. Пошук шляхів вирішення проблем екологічного виховання.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання:** визначення аспектів буття сім'ї, місця і ролі екологічного виховання в них;

складових та функцій сімейного екологічного виховання; показників та параметрів впливу в системі екологічного виховання для подальшого формування екологічної компетентності особистості.

У ході виконання завдань були використані такі **методи дослідження:** аналіз літературних джерел; індуктивне узагальнення наукових позицій та поглядів щодо екологічного виховання вчених, фундаторів досліджуваної проблематики; дедуктивне виведення задач екологічного виховання та орієнтовних способів їхнього розв'язання; системний підхід у ході дослідження.

Місце соціально-екологічного виховання в структурі функцій сучасної сім'ї. Найефективніше виховання дитини здійснюється тоді, коли вона є одночасно об'єктом впливів різних соціальних інститутів виховання (сім'ї, дитсадка, школи, позашкільних закладів тощо), які є першим середовищем суспільного, громадського, громадянського та екологічного виховання (Смовженко, Скринник, та ін., 2015; Тридід, Світлична та ін., 2013). Наприклад, перебування дитини в сім'ї або в колі однолітків сприяє формуванню в неї тих рис, які необхідні особистості як суспільній істоті: товариськості, взаємодопомоги, доброти, комунікабельності, а також толерантного бережливого ставлення до природного оточення.

Сім'я віддзеркалює динамічні процеси, характерні для суспільства на певному етапі його розвитку. Вона, як осередок етносу, є творцем і захисником екологічної культури. Слід зауважити, що сімейний виховний процес сьогодні проходить в особливо складних умовах. Він передбачає переплетіння нових суспільних норм і вимог, новітніх форм спілкування із споконвічними традиціями виховання через взаємини батьків і дітей. Все це часто продиктовано деформованою суспільною мораллю, спотвореними умовами життя сім'ї. Повернути втрачене, збагатити його новими формами і методами виховання – таке головне завдання ми вбачаємо в інтегративній соціально-екологічній функції сучасної сім'ї (рис. 1).

Рис. 1. Функції сучасної сім'ї (Джерело: Яблонська, 2004).

Розглядаючи виокремлені Яблонською (2004) функції сім'ї, звернемо увагу на те, що кожна із цього переліку функція осмислена диференційовано. Зокрема, авторка пояснює, що *виховна функція* сім'ї полягає в передаванні нащадкам необхідних для життя і господарювання знань, умінь і навичок, норм, цінностей та традицій, що дозволяє передати молодшому поколінню соціальний досвід, зумовлюючи їхнє входження в систему суспільних відносин. Забезпечення статусності сім'ї як повноцінної господарської одиниці є важливою умовою добробуту, духовного, психічного, фізичного, розвитку всіх її членів, що реалізовується через *економічну функцію*. Відтворення й продовження людського роду, фізичне й духовне поновлення здорового суспільства покладається на *репродуктивну функцію* сім'ї. Збереження здоров'я членів родини, їхньої життєвої активності; дотримання норм і правил праці й відпочинку, харчування, особистої гігієни виконує *реактивна функція* сім'ї. Характер діяльності членів сім'ї та особливості реалізації влади й авторитету батьків забезпечує систему регулювання взаємовідносин між членами родини, а саме первинний соціальний контроль. Це є *регулятивною функцією* сім'ї, яка здійснюється насамперед шляхом засвоєння членами родини моральних норм, особистого авторитету, зокрема, авторитету батьків. Регулятивна функція виявляється також у налагодженні взаємостосунків усіх членів родини з суспільством, соціальними інститутами,

виконанні громадянських обов'язків та здійсненні прав і свобод.

Серед усіх вищезазначених функцій виховна забезпечує належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку дитини, становлення особистості. Як зазначав В. Сухомлинський (1976), специфічною особливістю родинного виховання є те, що воно здійснюється на основі внутрішньородинних стосунків, родинно-побутової культури і трудових господарських обов'язків. Саме ця особливість виховної функції зумовлює її позиціонування як засадничого елемента еколого-виховної функції сім'ї.

Роль та зміст екологічної складової сімейного виховання. Метою родинного виховання є формування якостей особистості, які допомагають гідно й без перепон долати труднощі, що трапляються на життєвому шляху. Зміст виховання в сім'ї обумовлюється його метою і специфікою впровадження. Складовими компонентами виховання в сім'ї є фізичне, інтелектуальне, моральне, трудове, художньо-естетичне, екологічне, статеве (рис. 2). Пріоритет екологічно повноцінного середовища для життя і здоров'я є найвищим, тому на перший план сьогодні виходить екологічна складова виховання (Федоренко, Тимочко, Ткач, 2005). Екологічне виховання в родині закладає основи екологічного майбутнього людини. Воно забезпечує розуміння природи як вищої цінності на планеті, повагу до неї, формує екологічно толерантну господарність, бережливе ставлення до природних багатств.

Еколого-естетичне виховання в сім'ї закладає основи естетичної екологічної культури. Родина стає першоджерелом сприйняття прекрасного в природі; формуються естетичні смаки і почуття;

створюються умови для оволодіння національним та світовими надбаннями. З кожним кроком дитини виховується потреба створювати навколо себе красу.

Рис. 2. Зміст виховної функції (Джерело: Яблонська, 2004).

Таким чином, системотворчим ядром презентованого у статті дослідження став взаємозв'язок екологічної й виховної функцій сім'ї. Він передбачає декілька аспектів: мотиваційний, що спонукає розвиток педагогічних можливостей сім'ї; змістовний, що складається з таких активних форм, як «екологічна школа» для батьків, родинні консультативно-інформаційні заходи; процесуальний відтворює новизну взаємовідношень, які

вбачаються в здійсненні особистісно-орієнтовного спілкування в системі «батьки – діти – вихователь, учень – вчитель, студент – викладач» (рис. 3). Відмінною ознакою соціально-екологічного виховання є те, що воно демонструє цілісність і безперервність системи психологічного впливу в процесі специфічного й унікального екологічного виховання. Зупинимось на характеристиках кожного з указаних зв'язків системи.

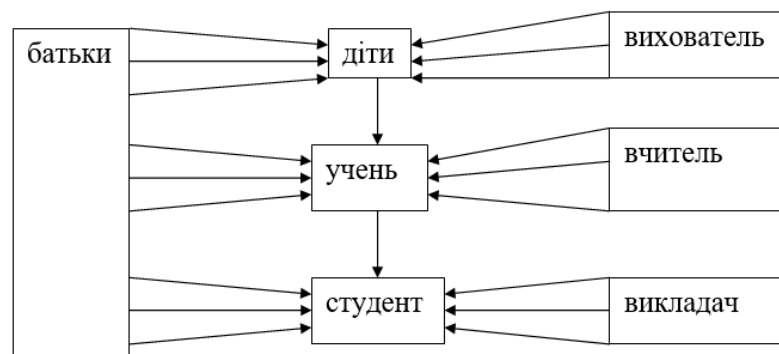

Рис. 3. Взаємозв'язки суб'єктів системи екологічного виховання (Джерело: ілюстрація авторів статті)

Аналізуючи аспекти виховного впливу в цій системі, можна дійти висновку, що виховна активність сім'ї – це свідомий, систематичний, планомірний і узгоджений вплив батьків з метою формування відповідних якостей особистості. Але цей вплив за трьома аспектами (мотиваційним, змістовним та процесуальним) відбувається в системі, де не можна виключати впливу й інших суб'єктів виховних та навчальних закладів (вихователь, вчитель, викладач).

Основною об'єднувальною метою взаємовпливу цієї системи між дітьми й родиною є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення й свідомості, які ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності, що в кінцевому підсумку сприяє формуванню екологічної компетентності майбутнього фахівця і особистості взагалі. Ефективність та результативність такого впливу вимірюється низкою показників, а саме:

1. Одночасним розумінням цілей екологічного виховання за наявності конкретних виховних завдань із включеннями екологічної тематики.

2. Системністю й узгодженістю вимог суб'єктів впливу на дитину, щоденним спілкуванням разом з дитиною з елементами навколишнього природного середовища та етно-екологічних традицій і звичаїв.

3. Повною і глибокою обізнаністю з життям дитини в полі контактів з елементами природи (сфера інтересів і запитів, особисте розуміння і ставлення до власних справ та природних об'єктів, стосунки з членами колективу, громадська природоохоронна робота тощо).

4. Постійними зв'язками із соціально-інформаційними джерелами та закладами, пошуками екологічно наповнених педагогічних рекомендацій, порад, що підвищують ефективність екологічно толерантного виховання, володінням психолого-педагогічними знаннями та елементами екологічної науки.

Принципи та завдання сімейного соціально-екологічного виховання. У найважливіших міжнародних документах останніх десятиріч, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного сталого розвитку людства, велика увага приділяється саме екологічній культурі й свідомості. Інформатизація суспільства надає можливості постійного моніторингу екологічної ситуації у світі, регіоні, на місці проживання і разом з цим розширення обізнаності щодо можливих шляхів вирішення різних екологічних проблем, концептуальних підходів до збереження біосфери і цивілізації.

У програмних документах екологічних міжнародних форумів екологічне виховання, інформування населення і підготовка висококваліфікованих фахівців названі одними з найнеобхідніших і найважливіших засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку всіх країн світу. Для вирішення надзвичайно гострих екологічних і соціальних проблем сучасної України необхідна підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості й культури. Потрібно розробити нові критерії оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею).

Виходячи з цього, найголовнішими завданнями сімейного соціально-екологічного виховання мають бути:

1. Формування екологічної культури, що передбачає виховання розуміння складного переплетення екологічних і соціальних проблем держави й світу, усвідомлення їхньої важливості, актуальності й універсальності, зв'язку локальних з регіональними і глобальними.

2. Відродження кращих етнічних традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання поваги і любові до рідної природи.

3. Усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну, яка базується на розумінні єдності всього живого й неживого в

складно-організованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку.

4. Розуміння необхідності узгодження стратегії природи й стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи в економіці природокористування.

5. Розвиток відчуття особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому регіональному, національному і глобальному рівнях, уміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей.

6. Розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження.

7. Впровадження екологічного просвітництва, що, з одного боку, повинно бути самостійним елементом загальної системи освіти та виховання, а з іншого – виконувати інтегративну роль у всій системі, а особливо її екологічного напрямку (Юрченко, 2008).

В основу екологічного виховання в сім'ї мають бути покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності. Таке виховання спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах з природою на базі принципів розумності, свідомості, патріотизму й добробуту окремої виробничо-господарської одиниці – сім'ї.

Отже, сімейне екологічне виховання, спрямоване на формування економного та толерантного ставлення до природних об'єктів, що сприятиме формуванню такої важливої на сьогодні компетентності особистості як екологічної. Зокрема, потенційного спеціаліста, який у майбутньому може фахово займатись проблемами господарювання, вирішувати задачі раціонального природокористування.

Екологічна компетентність як вимірюваний результат сімейного екологічного виховання. Під екологічною компетентністю слід розуміти сукупність таких

компонентів: екологічне мислення; екологічні знання; екологічний світогляд; екологічна етика; екологічна культура. Кожному компоненту від елементарних екологічних знань до глибокого усвідомлення і практичної реалізації відповідає рівень екологічної зрілості особистості, зумовлений більшою мірою екологічним вихованням в сім'ї: початковий (інформативно-підготовчий); основний (базово-світоглядний); вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий).

Відповідно до Концепції екологічної освіти в Україні основні стратегічні напрями розвитку екологічної компетентності особистості вбачаємо в такому:

1. Виховання особистості на екологічних принципах світового досвіду та надбань з урахуванням національних особливостей та традицій.

2. Формування поколінь з новим екологічним світоглядом та новою екологічною культурою на принципах гуманізму, екологізації мислення, інтеграції екологічних і господарських інтересів людини з метою відновлення природи України та збереження її біологічного різноманіття.

3. Розвиток міжнародних зв'язків і співробітництва в галузі екологічної та економічної освіти і науки, охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, збереження біосфери і цивілізації. (Програма дій, 2000).

Головними тактичними завданнями формування екологічної компетентності мають бути:

1) підготовка, підвищення кваліфікації й перепідготовка викладачів будь-яких напрямів з урахуванням нових підходів сучасного екологічного мислення;

2) розробка й видання якісної просвітницької та навчальної літератури екологічного напрямку;

3) розробка соціально-екологічних навчальних, наукових і науково-популярних телепрограм і фільмів;

4) поширення безпосередньої роботи екологічних знань та елементів екокультури в

сім'ях, серед широких верств населення із залученням громадських екологічних організацій, просвітницьких товариств;

5) для державних службовців, керівників організацій і установ започаткувати програми підвищення кваліфікації та перепідготовки з вивчення практичного втручання в природне середовище.

Виконання цих тактичних завдань має забезпечити формування цілісного екологічного мислення та екологічної компетентності, необхідних свідомій сучасній особистості для прийняття екологічно обґрунтованих рішень у складній синергетичній системі біосферного буття.

Висновки. Соціально-екологічне виховання виступає певним інтегратором у сучасному виховному процесі, що з'єднує в єдину функціональну систему всі традиційні види і прийоми виховання та ґрунтується на них, а також може розглядатися важливим чинником подолання протиріч у психолого-педагогічній сфері діяльності. Такі напрями виховання, у певному розумінні, як трудове, моральне, громадянсько-патріотичне, правове, естетичне, санітарно-оздоровче, можна розглядати аспектами екологічного виховання, звичайно зі своїми аспектами специфіки впливу.

Проведене нами дослідження виявило, що:

1. Феномен соціально-екологічного сімейного виховання має бути аналізованим виключно на основі моделі співпраці сім'ї з іншими соціальними інститутами виховного впливу.

2. Системотворчим ядром дослідження цього феномену є взаємозв'язок виховної, соціальної й екологічної функцій сім'ї, що

полягають у передаванні дітям соціального досвіду, знань, навичок, цінностей, необхідних для самостійного життя і господарювання в суспільстві, забезпечення їх входження в систему не тільки суспільних відносин, але і взаємодії в системі людина – природа.

3. Головні завдання соціально-екологічного виховання полягають у відродженні кращих еко-етнічних традицій українського народу, у взаємовідносинах з довкіллям, вихованні поваги і любові до рідної природи, а також в усвідомленні безперспективності технократичної ідеї розвитку.

4. До показників екологічної компетентності особистості, зокрема потенційного спеціаліста, який в майбутньому може професійно займатись проблемами господарювання, вирішувати задачі раціонального природокористування, слід віднести екологічне мислення, відповідний рівень екологічних знань, екологічний світогляд, еко-моральні принципи, що об'єднуються в поле екологічної культури.

5. Чітко визначена стратегія та основні тактичні завдання соціально-екологічного виховання повинні сприяти формуванню екологічної компетентності особистості, розвитку її екологічного знання й мислення, що дозволить приймати відповідальні екологічно-обґрунтовані народногосподарські рішення.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці засад реформування екологічної освіти та виховання з врахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, які в соціальній сфері на сьогодні стають основною складовою і діють комплексно.

Література

- Кон І. С. Дитина і суспільство. Київ: Наукова думка, 1988. 235 с.
Концептуальні засади модернізації системи освіти в Україні : матеріали наук.-практ. конф. / М-во освіти і науки України; Нар. Укр. акад., Харків, 2002. 206 с.
Львовичкіна А. М. Основи екологічної психології : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 135 с.
Маєр-Абіх Клаус Міхаель. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільно світу / пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ : Лібра, 2004. 196 с.
Охорона навколишнього середовища: монографія / за ред. Я. Б. Олійника. Київ : Ніка-Центр, 2006. 264 с.

- Програма дій «Порядок денний на XXI століття». Київ : Інтерсфера, 2000. 360с.
- Смовженко Т. С., Скринник З. Е. та ін. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності / навч. посіб. Київ : УБС НБУ, 2015. 609 с.
- Столяренко О. Б. Психологія особистості. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
- Стрельников В. Ю. Развитие экологической компетентности фахівців соціальної роботи у закладах неперервної освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2022. Вип. 1(6). С. 52–61. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-7>*
- Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Вибр. тв. : У 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 5. С. 410.
- Тридід О. М., Світлична В. В. та ін. Гуманітарна складова вищої освіти у вимірах XXI століття : Монографія, Київ : УБС НБУ, 2013. 323 с.
- Федоренко О. І., Тимочко Т. В., Ткач В. Н. Питання екологічного виховання та освіти населення / Екологічний вісник. 2005. № 3. С. 16–20.
- Юрченко Л. І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки: Монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2008. 296 с.
- Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні *Український соціум* 2004. Вип. 2. С. 4

References

- Conceptual principles of modernization of the education system in Ukraine (2002). Materials of the Scientific and practical conference / Ministry of Education and Science of Ukraine; People's Ukrainian academy. Kharkiv (ukr).
- Fedorenko, O. I., Tymochko, T. V. & Tkach, V. N. (2005). Issues of ecological education and education of the population *Ecological Bulletin*. № 3. 16–20 (ukr).
- Kon, I. S. (1988). Child and society. Kyiv : Naukova dumka (ukr).
- Lovochkina, A. M. (2004). Basics of ecological psychology: teaching manual : MAUP (ukr).
- Maier-Abikh, Klaus-Mikhael (2004). Rebellion to protect nature. From the environment to the common world / translated from German by. A. Yermolenko : Libra (ukr).
- Oliinyk, Ya. B. (Ed.) (2006). Environmental protection : monograph : Nika-Tsentr (ukr).
- Program of Action "Agenda for the XXI Century" (2000) : Intersfera (ukr).
- Smovzhenko, T. S. & Skrynnyk, Z. E. et al. (2015). The Ukrainian person in the European world: dimensions of identity. textbook. : UBS NBU (ukr).
- Stoliarenko, O. B. (2012). Personality psychology. Kyiv : Center of educational literature (ukr).
- Strelnikov, V. Yu. (2022). Development of ecological competence of social work specialists in continuing education institutions. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(6). 52–61. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-7> (ukr).
- Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Parental pedagogy / Selected works. : In 5 volumes : Radianska Shkola Publishing, Vol. 5. (ukr).
- Trydid, O. M. & Svitlychna, V. V. (2013). The humanitarian component of higher education in the dimensions of the 21st century : Monograph : UBS NBU (ukr).
- Yablonska T. M. Actual problems of modern family research in Ukraine. *Ukrainian Society* 2004. Vol. 2. 4 (ukr).

Yurchenko, L. I. (2008). Ecological culture in the context of environmental security: monograph : PARAPAN (ukr).

**SOCIAL AND ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE FAMILY
AS THE BEGINNING OF FORMING THE PRINCIPLES OF ENVIRONMENTAL
COMPETENCE OF THE MODERN PERSONALITY**

Liybov Yurchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, e-mail : 7733153@ukr.net

Liudmyla Hontarenko, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, e-mail : lgontarenko910@gmail.com

Environmental education, ecological upbringing and ecological activities are an effective means of forming ecological culture and ecological competence of a modern personality. The way to a high level of ecological culture begins with many different paths. Among them, perhaps the most important is the path of ecological education, the formation of ecological thinking. Both are born in the family, develop at school, and together with environmental education at a higher education institution form the foundations of environmental competence, which is extremely necessary for a future specialist.

The paper analyzes the phenomenon of socio-ecological family education based on the model of family cooperation with other institutions of educational influence. The system-forming core of analysis and research became the interrelationship of educational, social and environmental functions of the family, which consist in the transfer to children of social experience, knowledge, skills and values necessary for independent life and management in society, ensuring their entry into the system of not only social relations, but also interaction in the human-nature system.

The main tasks of socio-ecological education were singled out, which should consist in the revival of the best eco-ethnic traditions of the Ukrainian people in their relationship with the environment, the education of respect and love for native nature, as well as in the awareness of the futility of the technocratic idea of development.

The parameters of environmental competence of an individual, in particular a potential specialist, who in the future can professionally deal with management problems, solve problems of rational nature management, are determined. Such indicators should include ecological thinking, the appropriate level of ecological knowledge, an ecological worldview, and eco-moral principles that are combined in the field of ecological culture.

The strategy as well as the main tactical tasks of forming the environmental competence of the personality of the future specialist are outlined, which should ensure the formation of integral socio-technological and ecological knowledge and thinking, necessary for making ecologically-based national economic decisions.

Key words: *ecological education, ecological consciousness, ecological outlook, ecological education, ecological competence, culture.*

Авторський внесок кожного із співавторів: Юрченко Л. І. – 50 %; Гонтаренко Л. О. – 50 %.

Стаття надійшла до редакції / Received 09.10.2022

Прийнята до друку / Accepted 28.10.2022

Унікальність тексту 88 % (Unicheck ID1013115364)

© Юрченко Любов Іванівна, Гонтаренко Людмила Олександрівна, 2022.